

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA NNE

021

KISWAHILI

(Kwa watahiniwa walioko na wasiokuwa Shuleni)

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2009

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A, B, C, D na E zenye jumla ya maswali **tisa (9)**
2. Jibu maswali Matano ukichagua swali moja kutoka sehemu A,B, C na D, na maswali **mawili** kutoka sehem E, Swali la 12 ni la lazima.
3. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Soma kwa makini kifungu cha habari kifuatacho kisha jibu maswali yatakayofuata:

Kwa neno zima, uzalendo ni mapenzi ya nchi. Mapenzi haya hayafanyiki kwa njia za kubuniwa na watu lakini yamekwishatangulia kuwa katika mioyo yetu. Uzalendo ni tabia ya maumbile, nasi tunayo toka wakati wa kuzaliwa. Tunafikiri habari za nchi yetu kama tufikiriavyo habari za baba na mama zetu; kwa hivyo, kila mtu anajali sana mahali alipozaliwa.

Baadhi ya watu hawakubali nao wako tayari siku zote kupinga hoja kwa msingi wa hoja zao. Wao hufikiri kwamba uzalendo ni maono ya ushupavu na dalili ya uchache wa ustaarabu wa moyo. Kwao, uzalendo ni imani ya kishenzi kwa sababu hutenga kando nchi nyingine.

Wanadai kwamba mtu ni lazima apende ulimwengu mzima na watu wa ulimwengu. Hufanya kila mtu kuwa raia wa dunia si wa mahali pake pa kuzaliwa. Lazima niseme kwamba wazo la udugu wa ulimwengu ni bora kwa makisio lakini kwa matumizi haliwezekani. Bora katika watu ni yule apendaye nchi yake kwanza. Kuna mashaka makubwa kama mtu anaweza kuamini katika mapenzi ya udugu wa ulimwengu bila kupenda nchi yake. Uzalendo huthibitisha ubora wa kupenda sehemu ya ulimwengu ambayo ndani yake tumezaliwa. Mapenzi ya mtu kwa nchi yake hayaoneshi chuki ya nchi nyingine. Uzalendo wa uwongo ndiyo utufanyao kuchukia nchi nyingine. Aidha, lazima tupende nchi zetu kwa sababu ya nchi zenyewe. Pasiwe na kusudi baya au la choyo nyuma yake. Kuna uzalendo wa uwongo vilevile ambao ni hila tufanyazo kwa makusudi yetu wenyewe ya choyo kwa sababu ya nia mbaya za kujitajirisha. Uzalendo wa kweli hutokana na mapenzi yasiyo na choyo ya nchi zetu na heshima yetu ya historia na malezi.

Mapenzi ya nchi zetu huonekana kama maono bora lakini hayana maana kama hayachukuliwi na matendo. Uzalendo wa matendo tu ndio wenye thamani nchini iwapo nchi iko katika hatari ya shambulio la adui. Mapenzi ya mtu kwa nchi yasiyo ya matendo yanaweza kuwa mema katika nyakati za amani, lakini katika nyakati za vita, uzalendo huthibitisha unyofu wake katika kujitolea. Uzalendo hutaka sadaka za maisha, jamaa, mali, na kila kitu cha mtu. Watu wanaotoa sadaka za maisha yao kwa sababu ya nchi zao ni mashahidi.

Maswali na Majibu:

(a) Mwandishi ana misimamo gani kuhusu uzalendo?

Mwandishi ana msimamo kwamba uzalendo ni tabia ya kiasili inayopaswa kuwa ya kweli na isiyo na choyo. Pia, anaamini kuwa uzalendo wa kweli haumaanishi kuchukia nchi nyingine.

(b) Mwandishi anatoa angalizo gani kuhusu uzalendo?

Mwandishi anaonya juu ya uzalendo wa uwongo unaotokana na choyo au nia mbaya, ambao unaweza kuharibu maadili ya jamii. Anaeleza kwamba uzalendo wa kweli lazima uambatane na matendo, hasa nyakati za changamoto.

(c) “Kupinga pishi ya hoja zako kwa ukufu wa hoja zao,” Usemi huu una maana gani kulingana na habari uliyoisoma?

Msemo huu unamaanisha kupinga mawazo ya mtu mwingine bila kutoa hoja za maana au za kina zinazoweza kuhalalisha pingamizi hilo.

(d) Andika kichwa cha habari kinachofaa kwa kifungu cha habari ulichosoma.

Kichwa cha habari kinachofaa: "Maana na Thamani ya Uzalendo."

2. Andika muhtasari wa aya mbili za mwisho za habari uliyoisoma kwa maneno yasiyozidi sitini (60).

Muhtasari: Mapenzi ya nchi lazima yaendane na matendo. Uzalendo wa kweli hujidhihirisha katika kujitolea kwa maisha, mali, na jamaa kwa manufaa ya nchi hasa wakati wa changamoto.

3. Vitenzi vya Kiswahili vina tabia zake. Kwa kutumia mifano ya sentensi tano (5), onesha tabia tano (5) tofauti za vitenzi.

i. Tabia ya Vitenzi Kuonyesha Kitendo Kilichofanywa:

Mfano: Mtoto anakula chakula.

(Kitenzi "anakula" kinaonyesha kitendo cha kula kinachofanywa na mtoto.)

ii. Tabia ya Vitenzi Kuonyesha Wakati:

Mfano: Alipofika nyumbani, baba alikunywa chai.

(Kitenzi "alikunywa" kinaonyesha wakati uliopita.)

iii. Tabia ya Vitenzi Kuonyesha Hali ya Kuendelea:

Mfano: Wanafunzi wanasoma darasani.

(Kitenzi "wanasoma" kinaonyesha hali ya kuendelea kwa kitendo.)

iv. Tabia ya Vitenzi Kuonyesha Umilikaji:

Mfano: Juma ana gari jipya.

(Kitenzi "ana" kinaonyesha umilikaji wa gari na Juma.)

v. Tabia ya Vitenzi Kuonyesha Amri:

Mfano: Njoo hapa mara moja!

(Kitenzi "njoo" kinaonyesha amri ya kuja.)

4. Kuna tofauti gani kati ya mofimu huru na mofimu tegemezi? Eleza kwa kutumia sentensi nne (4), mbili (2) kwa kila mofimu.

Majibu:

Mofimu Huru:

Ni mofimu inayoweza kujitegemea na kubeba maana kamili bila kuhitaji kiambatanisho kingine.

Mfano 1: "Mtoto" anakula chakula. (Neno "mtoto" lina maana kamili bila kutegemea kiambatanisho.)

Mfano 2: "Nyumba" iko karibu na barabara. (Neno "nyumba" linaweza kusimama pekee likiwa na maana.)

Mofimu Tegemezi:

Ni mofimu inayohitaji kuambatana na mofimu nyingine ili kupata maana kamili.

Mfano 1: "Ni-" ninakula chakula. ("Ni-" inategemea shina la kitenzi ili kubeba maana.)

Mfano 2: "Ki-" kitabu changu kimejaa. ("Ki-" inategemea shina "tabu" ili kueleweka.)

5. (a). Eleza maana ya vidahizo vifuatavyo na tunga sentensi moja kwa kila kidahizo:

(i) Kinyenyezi:

Maana: Nyota ndogo inayong'aa angani.

Sentensi: Usiku, niliona kinyenyezi kinachong'aa kaskazini.

(ii) Matandu:

Maana: Makovu au alama zinazotokana na majeraha mwilini.

Sentensi: Mgongoni mwake kuna matandu yaliyotokana na ajali ya zamani.

(iii) Matlaba:

Maana: Mahitaji au matakwa.

Sentensi: Serikali inapaswa kusikiliza matlaba ya wananchi wake.

(iv) Sandali:

Maana: Kiatu cha wazi kinachovaliwa hasa wakati wa joto.

Sentensi: Nimemnunulia dada yangu jozi ya sandali kutoka sokoni.

(v) Uzimbezimbe:

Maana: Tabia ya mtu kuwa goigoi au mvivu wa kufanya kazi.

Sentensi: Tabia ya uzimbezimbe haifai kwa mfanyakazi yeyote.

6. Vitenzi vishirikishi hukamilisha ujumbe katika sentensi. Kwa kutumia mifano mitano (5), thibitisha ukweli huo.

- Kitenzi "kuwa":
Mfano: Mtoto alionekana kuwa mgonjwa leo asubuhi.
(Kitenzi "kuwa" kinakamilisha ujumbe wa hali ya mtoto.)
- Kitenzi "kuja":
Mfano: Wanafunzi walikubali kuja shuleni mapema.
(Kitenzi "kuja" kinakamilisha wazo la mahali pa kuelekea.)
- Kitenzi "kwenda":
Mfano: Baba aliahidi kwenda kazini mapema.
(Kitenzi "kwenda" kinaonyesha mwelekeo wa baba.)
- Kitenzi "kuwa na":
Mfano: Mama anataka kuwa na furaha siku zote.
(Kitenzi "kuwa na" kinakamilisha ujumbe wa matarajio ya mama.)
- Kitenzi "kufanya":
Mfano: Wafanyakazi wanapanga kufanya mkutano kesho.
(Kitenzi "kufanya" kinaonyesha tukio linalotarajiwa.)

7. Fafanua dhana ya kiunganishi huru na thibitisha tofauti kati ya kiunganishi huru na aina nyingine za viunganishi kwa kutumia mifano.

Kiunganishi Huru:

Ni kiunganishi kinachotumika kuunganisha sentensi mbili au zaidi zisizotegemeana moja kwa moja.

Mfano:

"Wanafunzi walifika mapema, lakini walimu walichelewa." (Kiunganishi "lakini" kinaunganisha sentensi mbili huru.)

Tofauti na Kiunganishi Tegemezi:

Kiunganishi Tegemezi: Huunganisha sentensi ambapo moja hutegemea nyingine kupata maana.

Mfano: "Tutakwenda sokoni kama mvua haitanyesha." (Kiunganishi "kama" kinaonyesha utegemezi.)

8. Andika insha yenye maneno 250 kuhusu moja ya mada zifuatazo:

Elimu ya msingi ina umuhimu wake katika jamii

Elimu ya msingi ni ngazi ya kwanza katika mfumo wa elimu ambayo hutoa maarifa ya msingi kwa watoto. Umuhimu wa elimu hii hauwezi kupuuzwa kwani ndiyo msingi wa maisha bora na maendeleo ya kijamii.

Kwanza, elimu ya msingi husaidia kukuza ujuzi wa kusoma, kuandika, na kuhesabu. Ujuzi huu wa kimsingi ni muhimu kwa mtu yeyote kujihusisha na shughuli za kila siku kama vile kufanya biashara, kuwasiliana, na kuelewa taarifa mbalimbali. Mfano, mtu aliyeeelimika ataweza kusoma maagizo ya matumizi ya dawa au kuelewa fomu za kibenki, jambo linaloimarisha maisha yake binafsi na kijamii.

Pili, elimu ya msingi ni daraja la kuandaa watoto kwa ngazi za juu za elimu. Wanafunzi wanaofaulu katika elimu ya msingi hupata nafasi ya kuendelea na masomo yao, jambo ambalo huongeza fursa za ajira na kipato cha mtu binafsi. Kupitia elimu, watoto wanajifunza nidhamu, maadili, na stadi za maisha zinazowaandaa kuwa raia wema wa taifa.

Tatu, elimu ya msingi huchangia katika maendeleo ya jamii kwa jumla. Watoto wanaopata elimu wanakuwa na uwezo wa kuchangia maendeleo ya kiuchumi, kijamii, na kisiasa katika jamii zao. Kwa mfano, jamii iliyo na kiwango kikubwa cha elimu huonyesha maendeleo katika nyanja za afya, mazingira, na utawala bora.

Kwa kumalizia, elimu ya msingi ni kiini cha maendeleo ya mtu binafsi na jamii kwa ujumla. Serikali na wadau mbalimbali wanapaswa kuhakikisha kwamba elimu hii inatolewa kwa kila mtoto ili kujenga taifa lenye maarifa na ustawi.

9. Katika kuadhimisha siku ya kuzaliwa kwako, unahitaji marafiki kwa ajili ya kusherehekea siku hiyo. Andaa kadi ya mwaliko ili kuwapa taarifa rafiki zako.

Kadi ya Mwaliko

Mpendwa Rafiki,

Kwa furaha kubwa, ninakualika kusherehekea siku yangu ya kuzaliwa. Tafadhali jiunge nami katika siku hii maalum kushuhudia furaha na maadhimisho.

Tarehe: 30 Januari 2025

Muda: Saa 10:00 Alasiri

Mahali: Nyumbani kwetu, Mtaa wa Furaha, Nyumba Na. 12

Ni matumaini yangu kuwa utahudhuria na kushirikiana nami katika furaha hii. Tafadhali thibitisha ushiriki wako kupitia namba yangu ya simu: 0712 345 678.

Karibu tusherehekee kwa furaha na upendo!

Kwa heshima,
Jina Lako

10. Baada ya Kiswahili kuteuliwa kuwa lugha ya taifa, vyombo mbalimbali viliundwa kwa lengo la kukuza na kueneza Kiswahili. Fafanua kuhusu uundwaji wa asasi tano zilizoanzishwa kwa minajili hiyo.

Baada ya Kiswahili kutangazwa kuwa lugha ya taifa, jitihada nyingi zilifanywa ili kuhakikisha lugha hii inakuzwa na kuendelezwa. Asasi tano zilizoanzishwa ni kama ifuatavyo:

i. Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA)

Hili lilianzishwa kwa lengo la kuratibu na kusimamia maendeleo ya Kiswahili nchini Tanzania. BAKITA hutoa miongozo ya matumizi ya Kiswahili sanifu na kusimamia tafsiri ya istilahi za kitaaluma.

ii. Baraza la Kiswahili la Afrika Mashariki (BAKAMA)

Hii ni asasi ya kikanda inayolenga kukuza Kiswahili katika nchi za Afrika Mashariki. BAKAMA inahimiza ushirikiano kati ya nchi hizi kwa kupitia mikutano na semina za Kiswahili.

iii. Chama cha Kiswahili cha Afrika Mashariki (CHAKAMA)

CHAKAMA kilianzishwa kwa lengo la kuhamasisha matumizi ya Kiswahili kama lugha ya mawasiliano na biashara katika ukanda wa Afrika Mashariki. Pia huchapisha machapisho ya Kiswahili na kuendesha kongamano za kitaaluma.

iv. Taifa Kiswahili Commission (TKC)

Hili ni shirika linalojihusisha na kukuza Kiswahili katika nchi zote wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki. TKC inaratibu miongozo ya kisera na matumizi ya Kiswahili kama lugha ya kiserikali na elimu.

v. Idara za Kiswahili katika Vyuo Vikuu

Vyuo vikuu kama Chuo Kikuu cha Dar es Salaam vilianzisha idara za Kiswahili ili kukuza utafiti na ufundishaji wa lugha hii. Idara hizi zimechangia kwa kiasi kikubwa katika kukuza wataalamu wa Kiswahili.

Vyombo hivi vimechangia sana kuimarisha Kiswahili kama lugha ya taifa na kimataifa.

11. Andika methali tatu zinazofanana na methali isemayo “Kata pua uunge wajihi” kisha ueleze maana na umuhimu wa methali hii katika jamii.

Methali zinazofanana:

i. Asiyekubali kushindwa si mshindani

- ii. Fimbo ya mbali haiui nyoka
- iii. Mtu ni jitihada

Maana ya methali: Methali “Kata pua uunge wajihi” inaonyesha kuwa mtu anatakiwa kufanya maamuzi magumu kwa manufaa ya hali ya baadaye, hata kama maamuzi hayo yanaweza kuwa na madhara ya muda mfupi.

Umuhimu wa methali katika jamii: Methali hii inahamasisha kujitolea na kujibidiisha kwa manufaa ya muda mrefu. Pia inahimiza kupambana na changamoto bila kujali ugumu wa hali, ili kufikia malengo makubwa zaidi.

12. Linganisha na linganua miundo iliyotumiwa na waandishi wa diwani mbili ulizosoma kati ya hizo zilizoorodheshwa.

Diwani zilizochaguliwa: Wasakatonge na Malenga Wapya

i. Muundo wa Matumizi ya Lugha

- Wasakatonge: Mwandishi ametumia lugha nyepesi inayolenga kueleweka kwa wanyonge na watu wa tabaka la chini, akionyesha changamoto za maisha yao.
- Malenga Wapya: Lugha iliyotumika ina mchanganyiko wa maneno ya kimapokeo na istilahi za kisasa, ikilenga kuonyesha mabadiliko katika jamii.

ii. Matumizi ya Maudhui

- Wasakatonge: Inaangazia maisha ya watu wa hali ya chini, ukosefu wa haki, na mshikamano wa jamii.
- Malenga Wapya: Inaangazia maendeleo ya kijamii, elimu, na umuhimu wa maadili katika jamii.

iii. Umbo la Mashairi

- Wasakatonge: Mashairi yanafuata mnyambuliko wa jadi wa Kiswahili, yakizingatia vina na mizani.
- Malenga Wapya: Mashairi yanachanganya mtindo wa kimapokeo na wa kisasa ili kuendana na hadhira tofauti.

13. Lugha anayoitumia mwandishi katika kazi yake ya fasihi ndiyo inayosaidia katika kufikisha wazo lake kwa hadhira. Kwa kutumia riwaya teule mbili ulizosoma, jadili jinsi wasanii wa riwaya hizo walivyotumia kipengee cha tamathali za semi.

Riwaya zilizochaguliwa: Takadini na Watoto wa Mama N'tilie

i. Takadini

- Tashibiha: Mwandishi hutumia tashibiha kuonyesha maisha ya Takadini kama mfano wa jamii inavyowatenga wanyonge. Mfano: Maisha ya Takadini yalikuwa kama ndoto ya jioni, yasiyo na matumaini.
- Tashihisi: Mazingira yanapewa hisia za kibinadamu kuonyesha changamoto anazopitia Takadini. Mfano: Mto ulilia kana kwamba ulielewa huzuni ya Takadini.
- Methali: Methali mbalimbali hutumika kuelezea maadili na falsafa za jamii ya Washona. Mfano: Kila mwanga wa alfajiri hubeba matumaini mapya.

ii. Watoto wa Mama N'tilie

- Sitiari: Mwandishi anatumia sitiari kuonyesha juhudi za Mama N'tilie. Mfano: Mama N'tilie alikuwa taa iliyoangaza maisha ya watoto wake.
- Takriri: Maneno na misemo hurudiwa ili kusesitiza juhudi na changamoto za mama huyu. Mfano: Hakukata tamaa, hakusita, hakuchoka.
- Methali: Methali hutumika kuhimiza maadili na nidhamu. Mfano: Mtoto umleavyo ndivyo akuavyo.

14. Jadili kufaulu na kutofaulu kimaudhui kwa waandishi wawili wa tamthiliya teule ulizosoma.

Tamthiliya zilizochaguliwa: Ngoswe Penzi Kitovu cha Uzembe na Kilio Chetu

i. Ngoswe Penzi Kitovu cha Uzembe

Kufaulu:

- Mwandishi ameonyesha uzembe wa viongozi na jinsi unavyosababisha changamoto za kijamii.
- Ujumbe wa uwajibikaji umetolewa kwa uwazi, kuhimiza viongozi na wananchi kuwajibika.
- Tamthiliya ina maudhui ya burudani na mafunzo kwa jamii.

Kutofaulu:

- Baadhi ya maudhui yanalenga burudani zaidi kuliko kutoa suluhisho kamili kwa changamoto za kijamii.
- Wahusika wengine hawakufafanuliwa vizuri, na kusababisha ujumbe kupungua nguvu.

ii. Kilio Chetu

Kufaulu:

- Mwandishi ameonyesha ukosefu wa haki za kijamii na changamoto zinazotokana na umasikini.
- Maudhui ya mshikamano wa kijamii yanasisitizwa kama suluhisho la matatizo.
- Wahusika wa tamthiliya wanaonyesha maisha halisi ya watu wa tabaka la chini.

Kutofaulu:

- Baadhi ya maudhui yanarudiwa, na kufanya tamthiliya kuwa na vipengele vya kuchosha.
- Mwandishi hakutoa suluhisho thabiti kwa changamoto zinazoelezwa.

15. Umeteuliwa kushiriki katika shindano la uandishi wa ngonjera la Afrika ya Mashariki. Tunga ngonjera yenye beti nne kuhusu maandalizi ya uchaguzi wa mwaka 2010.

Tunaposhiriki uchaguzi wa mwaka huu,
Tuwaweke mbele viongozi wa kweli,
Tusiendeshwe na shibe ya mlo,
Haki na kweli ndizo nguzo kuu.

Tujiandae kwa amani, si kwa vurugu,
Tuache rushwa, iwe mwiko na sumu,
Tuwaelimishe vijana na wazee,
Kwamba uchaguzi si njia ya uhasama.

Viongozi wema ni nuru ya jamii,
Wanahubiri haki na mshikamano,
Tuwapime kwa kazi na tabia,
Si kwa maneno matupu ya mdomoni.

Watanzania tuamke, kwa pamoja tushikamane,
Tuweke taifa mbele, si tamaa za wachache,
Tutumie kura kama silaha ya mageuzi,
Uchaguzi uwe msingi wa maendeleo.